

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Signs of the Shoah: The Hollandsche Schouwburg as a site of memory

Duindam, D.A.

Publication date

2016

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Duindam, D. A. (2016). *Signs of the Shoah: The Hollandsche Schouwburg as a site of memory*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Summary

Signs of the Shoah: The Hollandsche Schouwburg as a Site of Memory investigates the postwar development of the Hollandsche Schouwburg, an *in situ* Shoah memorial museum in Amsterdam. During World War II, over forty-six thousand Jews were imprisoned in this former theater before being deported to the transit camps. In 1962, it became the first national Shoah memorial of the Netherlands and in 1993, a small exhibition was added. Currently there are plans for the establishment of a National Shoah Museum, which will consist of the Hollandsche Schouwburg and a new satellite space across the street. How did this site of painful heritage become an important memorial museum dedicated to the memory of the persecution of the Dutch Jews? How was it appropriated by the Jewish community? Do *in situ* sites of memory such as the Hollandsche Schouwburg naturally embody or actively mediate their past? And how does the site interact with its direct environment? After an outline of the theoretical framework in the first chapter, I investigate the postwar development of this site in chapters 2 and 3. Chapter 4 is a critical analysis of its current presentation, and chapter 5 concludes with a reflection on the proliferation and expansion of spatial memory.

Chapter 1 explores the dynamics of sites of memory within the disciplines of memory, heritage and museum studies. The memory of the Shoah is actively shaped by cultural objects and practices such as testimonials, films, memorials and commemorations. An important question is whether the memory of *in situ* sites such as the Hollandsche Schouwburg, Auschwitz and the Anne Frank House is inherent to their materiality, or instead actively produced in the present. As traces of the past, these sites are often framed as material evidence and memory anchors. At these locations, the Shoah seems local and concrete, and visitors may come into direct contact with the past. However, upon closer investigation, these sites do not provide an unmediated experience: an *in situ* memorial museum is always an assemblage of museum technologies, media and artifacts that are given weight by their very location. Instead of looking at these sites as legible and unambiguous media that hold one specific message, I argue that we should look at them as spatial configurations that provide a material environment for visitors to create a meaningful relationship with the past. Visitors may introduce innovative and unpredictable interpretations and practices. I argue for a combined synchronic and diachronic approach, by investigating the institutional and material history of these sites in relation to the current presentation.

Chapter 2 focuses on the early postwar history of the Hollandsche Schouwburg between 1945 and the establishment of the memorial in 1962. Was this former theater a site of oblivion during these seventeen years, the same period in which the persecution of the Jews was not an articulated part of the hegemonic memory discourse of the war in the Netherlands? In order to answer this question, this chapter explores three interrelated topics. Firstly, the early postwar memory discourse in the Netherlands is analyzed, in which an emphasis was placed on national unity and collective suffering, rather than the victimhood of Dutch Jews or other civilian groups. Secondly, the debate about the use of the Hollandsche Schouwburg is discussed. Soon after the war ended, its owners wanted to reopen the theater. They were opposed by a committee of concerned citizens that successfully collected funds to buy the theater. The committee donated the building to the city of Amsterdam in 1950 to ensure it would never be a site of entertainment again. Thirdly, the toilsome debate about the purpose of this theater is examined. An important factor was a lack of consensus within the Jewish community; as several organizations argued that this site of terror could never be a proper commemoration site. In conclusion, I argue that the Hollandsche Schouwburg was not a site of oblivion, but rather a physical reminder of the incommensurability of the memory of the Shoah in the hegemonic narrative of World War II.

Chapter 3 turns to the performances of memory at the Hollandsche Schouwburg and its gradual appropriation by important parts of the Jewish community, culminating in the Jewish Historical Museum (JHM) taking over its management in the early 1990s. I argue that the relationship between sites and performances of memory is reciprocal: commemorations are often held at symbolically or historically significant sites, and at the same time, these sites gain significance because of these commemorations. The first section of the chapter addresses early ceremonies during the night of the 4th of May, being National Commemoration Day, in front of the closed theater that began as early as 1948, long before the Schouwburg became a memorial. These gatherings turned the location into a commemoration site and did so within a national commemorative framework. The second section investigates the role of the Hollandsche Schouwburg as a public memorial after 1962, as it offered a platform for the city and national governments to demonstrate their dedication to the memory of the persecution of the Jews. The third section studies the gradual appropriation of this site by important Dutch Jewish institutes with the installation of Yom HaShoah in 1966. Instead of opting for a location within the religious or Zionist infrastructures, these institutes chose for a public site directly related to the commemorated events. The last section examines early visiting practices, the establishment of an educational exhibition and a wall of names by the JHM in 1993, which should be

seen in the light of a reluctance of the museum to openly display the horrors of the Shoah.

Chapter 4 investigates how meaning is produced at the Hollandsche Schouwburg in relation to its location and the interaction between its design and the visitor. *In situ* sites represent the past amongst others by using indexical signs. These signs function on the principle of an actual relationship to what is being referred to, such as a footprint that refers to an absent person. Because of this actual relationship, indices may act as evidence. However, what occurs at the Hollandsche Schouwburg is the general phenomenon of latent or contingent indexicality. Visitors expect to find physical remnants of the past. It is this expectation that may turn a nearly physical detail into a possible trace of the past, also those details that might not be entirely authentic or even at all. This indexicality is actively imagined and performed by visitors and allows for an affective investment and personal appropriation by inscribing their own biographies into this site. Some of these visiting practices were not envisioned by the original design, but have subsequently become incorporated by later curatorial interventions.

Chapter 5 discusses the proliferation of spatial memory. As demonstrated in the previous chapter, visitors actively look for traces of the past and in doing so, may interpret non-authentic elements as signs of the Shoah. This means that the memory of the Hollandsche Schouwburg is not inherent to its material environment and may expand beyond its direct borders. The question is whether this proliferation is invasive and takes over public space, or offers room for negotiation and collaboration with local residents. In the first section of the chapter, the notion of borders is reevaluated. Boundaries do not encompass sites of memory, but instead act as contact zones. This can lead to conflict and contestation over private and public space which must be taken into consideration by the involved institutions. The second section addresses the façade as an interface for the passerby. It discusses the case study of an art installation in 2013-2014 that brought the inside of the Hollandsche Schouwburg outside by projecting the last words of prisoners of the Hollandsche Schouwburg onto the façade for all to see. The last section turns to a collaborative memory project, Open Joodse Huizen, which temporarily transforms private dwellings into sites of commemoration by involving their residents.

In the epilogue, I consider the current plans for the establishment of the National Shoah Museum. In order to expand the museum, a new satellite space is opened across the street. This former school building was not part of the former deportation center, however, children were smuggled through its garden, and one of its classrooms was used to detain Jewish children who were separated from their parents who had been imprisoned across the street in the Hollandsche

Schouwburg. I argue that it is essential that these two locations are physically integrated and that the latent indexicality of this new space must be carefully staged in the future presentation.

Samenvatting

Tekenen van de Sjoa: De Hollandsche Schouwburg als een plek van herinnering bestudeert de naoorlogse ontwikkeling van de Hollandsche Schouwburg, een *in situ* Sjoa herdenkingsmuseum in Amsterdam. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn meer dan zesenvestig duizend joden in dit voormalige theater opgesloten geweest voordat ze naar de doorgangskampen werden gedeporteerd. In 1962 opende hier de eerste nationale Sjoa herdenkingsplaats en in 1993 werd er een kleine tentoonstelling aan toegevoegd. In de lente van 2016 is het Nationaal Holocaust Museum gevestigd, dat zowel de Hollandsche Schouwburg als een nieuwe vleugel aan de overkant van de straat omvat. Ik heb onderzocht hoe deze plek van pijnlijk erfgoed een belangrijk herdenkingsmuseum werd dat gewijd was aan de herinnering van de vervolging van Nederlandse joden. Daarbij heb ik geanalyseerd hoe de joodse gemeenschap zich deze plek heeft toegeëigend. De vraag of *in situ* plekken van herinnering zoals de Hollandsche Schouwburg hun eigen geschiedenis op natuurlijke wijze belichamen, of dat zij deze narratieven actief mediëren, staat centraal. Als laatste is de wisselwerking tussen deze plek en haar directe omgeving nader onderzocht. Na het eerste hoofdstuk dat het theoretische raamwerk uiteenzet, bespreek ik de naoorlogse ontwikkeling in het tweede en derde hoofdstuk. Hoofdstuk vier omvat een kritische analyse van de huidige presentatie en het vijfde hoofdstuk bestudeert de uitbreiding van plekken van herinnering.

Het eerste hoofdstuk behandelt de rol van plekken van herinnering binnen de academische domeinen van de herinneringscultuur, erfgoed en museologie. De herinnering aan de Sjoa wordt actief gevormd door culturele artefacten en praktijken zoals getuigenissen, films, monumenten en herdenkingen. Een belangrijke vraag is of de herinnering van *in situ* plekken zoals de Hollandsche Schouwburg, Auschwitz en het Anne Frankhuis inherent is aan hun materialiteit, of juist actief in het heden wordt vormgegeven. Omdat het sporen van het verleden zijn, worden deze plekken vaak gepresenteerd als tastbaar bewijsmateriaal en herinneringsankers. Op deze locaties lijkt de Sjoa lokaal en concreet en zouden bezoekers in direct contact staan met het verleden. Als we dit proces echter kritisch in ogenschouw nemen, blijkt dat er altijd sprake is van een indirecte, gemedieerde ervaring: een *in situ* herdenkingsmuseum is een assemblage van museale technologieën, media en artefacten die extra betekenis krijgen vanwege hun locatie. In plaats van deze plekken te beschrijven als eenduidige media die één narratief vertellen, beargumenteer ik dat het productiever is om ze te zien als kaders die een ruimtelijke omgeving creëren waarbinnen bezoekers een betekenisvolle relatie

kunnen aangaan met het verleden. Hierbij kunnen bezoekers nieuwe en onvoorziene interpretaties en gebruiken bedenken. Het is van belang om bij de bestudering van dergelijke plekken een synchrone en diachrone benadering te combineren door zowel de institutionele als materiële geschiedenis naast de hedendaagse presentatie te leggen, zonder daarbij een dwingend causaal model te hanteren.

Het tweede hoofdstuk handelt over de vroege naoorlogse ontwikkeling van de Hollandsche Schouwburg van 1945 tot en met de oprichting van de herdenkingsplaats in 1962. Een belangrijke vraag is of dit voormalige theater een plek van vergetelheid was gedurende deze zeventien jaar, aangezien de Jodenvervolging toen geen uitgesproken onderdeel was van de dominante herinneringscultuur in Nederland. In de vroege naoorlogse herinneringscultuur stond een vertoog van nationale eenheid en collectief leed centraal, waarin het slachtofferschap van joodse Nederlanders of andere bevolkingsgroepen niet werd benadrukt. In deze context kunnen we het publieke debat over het gebruik en de bestemming van de Hollandsche Schouwburg bezien. Vlak na de oorlog wilden de nieuwe eigenaren van deze voormalige deportatieplaats het theater heropenen. Een actiecomité van bezorgde burgers vond dit ongepast en zamelde geld in om het gebouw te kopen. Alle burgers van Nederland werden aangesproken op wat volgens het comité een nationale erekwestie was. In 1950 werd het theater aan de gemeente Amsterdam geschonken onder de voorwaarde dat het geen plek van vermaak zou worden. Het debat omtrent de bestemming van het gebouw zou tot 1962 duren. Ik toon aan dat deze moeizame besluitvorming kwam door een gebrek aan daadkracht van het gemeentebestuur en tweespalt binnen de joodse gemeenschap: verscheidene organisaties stelden dat deze plek van terreur nooit een acceptabele herdenkingsplaats zou kunnen zijn. Naar aanleiding van deze discussies concludeer ik dat de Hollandsche Schouwburg geen plek van vergetelheid was, maar juist een teken van de onverenigbaarheid van de herinnering aan de Jodenvervolging en het dominante vertoog omtrent de Tweede Wereldoorlog.

In het derde hoofdstuk onderzoek ik de herinneringspraktijken in en rond de Hollandsche Schouwburg en de geleidelijke toe-eigening door belangrijke joodse organisaties, een proces dat culmineerde in de overname van het beheer van deze herdenkingsplaats door het Joods Historisch Museum in de jaren negentig. De relatie tussen plekken en herinneringspraktijken is wederkerig: herdenkingen worden vaak gehouden op symbolische of historische locaties, en tegelijkertijd neemt het belang van deze plekken toe vanwege deze herdenkingen. Het eerste deel van het hoofdstuk behandelt de vroege 4 mei herdenkingen die binnen het nationale herdenkingskader werden gehouden en al vanaf 1948 voor de gesloten deuren van een dichte Hollandsche Schouwburg plaatsvonden. Nadat de

herdenkingsplaats officieel opende in 1962, gebruikten verschillende overheidsinstanties de Hollandsche Schouwburg als podium om hun toewijding aan de herinnering van de Jodenvervolging te tonen. Vanaf 1966 eigende een deel van de joodse gemeenschap zich de herdenkingsplaats toe door de organisatie van Jom Hasjoa. Door deze van oorsprong Israëliëse herdenking op een nationale herdenkingsplaats te houden, en niet binnen de religieuze of zionistische infrastructuur, koos men voor een publieke locatie die direct verbonden was aan de geschiedenis van Jodenvervolging. Als laatste bespreek ik de vroege bezoekerspraktijken en de oprichting van de educatieve tentoonstelling en de namenwand door het Joods Historisch Museum in de jaren negentig. Deze ontwikkeling wordt bestudeerd in de context van de vroegere terughoudendheid van het museum met betrekking tot het tentoonstellen van de gruwelen van de Sjoa.

Het vierde hoofdstuk analyseert de wijze waarop betekenis tot stand komt in een constante interactie tussen de locatie, de inrichting en de bezoeker. Ik toon aan dat *in situ* herdenkingsmusea het verleden onder meer representeren met behulp van indexicale tekens. Anders dan bij symbolen, waarbij de relatie tussen het teken en hetgeen waar naar verwezen wordt arbitrair is, of iconen, waarbij er sprake is van een zekere gelijkenis, is er bij een index een directe contigue of continue relatie. Een voorbeeld hiervan is een voetstap in het zand die naar een afwezig persoon verwijst. Door deze feitelijke relatie kunnen indices functioneren als een vorm van bewijsmateriaal. Ik stel echter dat in de Hollandsche Schouwburg sprake is van een veelomvattender fenomeen dat ik latente of contingente indexicaliteit noem. Omdat bezoekers verwachten materiële overblijfselen te vinden wordt elk detail een mogelijk spoor van het verleden en daarmee een teken van de Sjoa, ook details die mogelijk niet authentiek zijn. Deze latente of contingente indexicaliteit wordt actief door de bezoeker ingebeeld en biedt ruimte voor een grotere betrokkenheid en toe-eigening door het invoegen van biografische elementen. Sommige bezoekerspraktijken waren niet voorzien in het originele ontwerp, maar werden pas geïncorporeerd door latere aanpassingen aan de inrichting.

Het vijfde hoofdstuk behandelt de uitbreiding van plekken van herinnering. Bezoekers van de Hollandsche Schouwburg zoeken actief naar sporen van het verleden en kunnen niet-authentieke elementen als tekenen van de Sjoa interpreteren. Het belang van deze plek is dus niet volledig inherent aan de tastbare overblijfselen van het verleden en kan zich daardoor uitbreiden voorbij de grenzen van het voormalige theater. Een belangrijke vraag hierbij is of deze uitbreiding invasief is en publieke of private ruimtes overneemt, of dat dit een wederkerig proces is waarbij er samenwerking wordt gezocht met buurtbewoners. Ik

beargumenteer dat plekken van herinnering niet worden omvat door hun grenzen, maar dat deze grenzen juist functioneren als contactzones. De uitbreiding deze plekken kan een bron van conflict zijn over de status van private en publieke ruimte. Het is daarom van belang dat museale instellingen zich hier rekenschap van geven. Vervolgens analyseer ik een recent kunstproject waarvoor afscheidsbrieven van joden die opgesloten zaten in de Hollandsche Schouwburg op de façade werden geprojecteerd. Hierdoor werd het verhaal van de Hollandsche Schouwburg aan iedere voorbijganger ongevraagd aangeboden. Het laatste deel richt zich op een collaboratief en jaarlijks terugkerend herdenkingsproject, Open Joodse Huizen, waarbij woonhuizen tijdelijk tot herdenkingsplaatsen worden getransformeerd door de bewoners hierbij te betrekken.

In de epiloog beschouw ik de huidige plannen voor de vestiging van het Nationaal Holocaust Museum. Om de huidige museale ruimte uit te breiden, wordt een nieuwe vleugel aan de overkant van de straat geopend. Eén van de lokalen van dit oude schoolgebouw werd in de oorlog gebruikt als slaapzaal voor joodse kinderen die gescheiden waren van hun ouders in de schouwburg. Het verzet smokkelde joodse kinderen weg via de tuin van dit gebouw. Ik beargumenteer dat het voor het optimale gebruik van deze locatie van belang is deze twee locaties ruimtelijk te verbinden en om in de toekomstige inrichting gebruik te maken van de latente indexicaliteit van deze voormalige school zoals dat is gebeurd in de Hollandsche Schouwburg.